

**NASIONALE
SENIOR SERTIFIKAAT**

GRAAD 12

SEPTEMBER 2017

VISUELE KUNSTE V1

PUNTE: 100

TYD: 3 uur

Hierdie vraestel bestaan uit 19 bladsye.

INSTRUKSIES EN INLIGTING

In hierdie eksamen moet jy die volgende vaardighede toon:

- Die gebruik van die korrekte kunsterminologie
- Die gebruik en implementering van visuele analise en kritiese denke
- Skryf- en navorsingsvaardighede binne 'n geskiedkundige en kulturele konteks.
- Die plasing van spesifieke voorbeelde in 'n kulturele, sosiale, politieke en historiese konteks
- 'n Begrip van eiesoortige kreatiewe style

Lees die volgende instruksies voordat jy besluit watter vrae om te beantwoord:

1. Hierdie vraestel bestaan uit AGT vrae.
2. Beantwoord enige VYF vrae vir 'n totaal van 100 punte.
3. Vrae en subvrae moet korrek genommer word volgens die nommeringstelsel wat in hierdie vraestel gebruik is.
4. Vrae verskyn op die linkerkantse bladsye, met visuele bronne op die regterkantse bladsye.
5. Maak seker dat jy na die kleurafdrukke van die visuele bronne verwys waar dit vereis word.
6. Geen punte sal toegeken word vir inligting wat in een antwoord bespreek en in ander antwoorde herhaal word nie. Kruisverwysing na kunswerke is toelaatbaar.
7. Noem die kunstenaar en titel van elke kunswerk wat jy in jou antwoorde bespreek. Onderstreep die titel van 'n kunswerk of die naam van 'n gebou.
8. Skryf netjies en leesbaar.
9. Skryf op 'n duidelike, kreatiewe en gestruktureerde manier en gebruik volsinne en paragrawe volgens die instruksies van elke vraag. Kolpunte is nie aanvaarbaar nie, en dien slegs as riglyne in jou opstel strukturering.
10. 'n Lys met feite/tabelle word NIE aanvaar NIE. Gebruik die volgende riglyne vir die lengte van jou antwoorde.

Let op die puntetoekenning: 6–8 punte: 'n minimum van $\frac{1}{2}$ – $\frac{3}{4}$ bladsy (paragraaf)
10–14 punte: 'n minimum van 1–1 $\frac{1}{2}$ bladsy(e) (kort opstel)
20 punte: 'n minimum van 2 bladsye (opstel)

LAAT HIERDIE BLADSY BLANKO.

VRAAG 1: DIE OPKOMENDE STEM VAN SWART KUNS IN DIE 1950's EN 1960's

Opkomende Suid-Afrikaanse kunstenaars wat daaglikse tonele van township-lewe dokumenteer, produseer kunswerke wat 'n stil, rustige atmosfeer van inwoners se kalm uithouvermoë van hul pynlike ervarings weerspieël, of 'n atmosfeer van besige lewendige aktiwiteit wat hierdie pyn masker.

1.1 Met verwysing na die visuele bronne wat in FIGUUR 1a en 1b getoon word, skryf 'n vergelykende analise van die twee werke (1 bladsy) waarin jy die volgende bespreek:

- Onderwerp
- Komposisie en fokus
- Die gebruik van kleur
- Styl
- Die atmosfeer en gevoel
- Die gebruik van die figuur(e) in elke werk

Watter kunswerk dink jy het die grootste visuele impak? Motiveer jou antwoord.

(8)

1.2 Skryf 'n opstel van minstens 1½ bladsye waarin jy voorbeelde evalueer en bespreek deur enige TWEE kunstenaars wat jy bestudeer het en wie se werke gewone mense besig met hul daaglikse lewens reflekteer, op 'n manier wat kalm uithouvermoë van hul pynlike ervarings reflekteer of 'n atmosfeer van bruisende aktiwiteite wat hierdie ervarings verberg.

Jou bespreking moet die volgende insluit:

- Name van kunstenaar(s) en kunswerke
- Onderwerp
- Gebruik van komposisionele middele
- Formele elemente
- Styl en tegnieke
- Boodskap oorgedra

(12)
[20]

FIGUUR 1a: Louis Maqhubela, *Township Scene (Township Toneel)*, olie op bord, 1961.

FIGUUR 1b: Peter Clarke, *Wind blowing on Cape Flats (Wind wat waai op Kaapse Vlakte)*, gouache, 1960.

**VRAAG 2: SUID-AFRIKAANSE KUNSTENAARS BEÏNVLOED DEUR AFRIKA-
EN/OF INHEEMSE KUNSVORMS**

Invloede uit verskillende kulture en style kan gesien word in beide die kunswerke van Alexis Preller (FIGUUR 2a) en Walter Battis (FIGUUR 2b).

- 2.1 Verwys na FIGUUR 2a en FIGUUR 2b. Ontleed en bespreek hierdie werke in 'n kort opstel van ten minste 1–1½ bladsye.

Verwys na die volgende:

- Onderwerp
- Simbole
- Formele elemente
- Styl
- Komposisie

(10)

- 2.2 Kies en interpreteer enige TWEE werke van enige ander kunstenaar(s) wat jy bestudeer het, wie se werk deur Afrika-/inheemse kunsvorme (1 bladsy) beïnvloed is.

Verwys na die volgende:

- Naam van kunstenaars en titels van die werk
- Invloede
- Visuele wat verband hou met Afrika-/inheemse kunsvorme
- Gebruik van materiaal en styl
- Inhoud en betekenis

(10)

[20]

FIGUUR 2a: Alexis Preller, *The Kraal (Die Kraal)*, olie op doek, datum onbekend.

FIGUUR 2b: Walter Battis, *Fishermen drawing nets (Vissermanne trek nette in)*, olie op doek, 1955.

VRAAG 3: KUNS EN POLITIEK – WEERSTANDKUNS IN SUID-AFRIKA EN DIE RES VAN DIE WÊRELD

Alhoewel 1994 die einde van geïnstitutionaliseerde rassisme amptelik gemerk het, is rassisme nog steeds algemeen in verskillende sosiaal-politiese sfere waar dit in verskillende vorme manifesteer.

FIGUUR 3a weerspieël die uitbuiting van goedkoop swart arbeid tydens apartheid.

- 3.1 Bestudeer die visuele bron FIGUUR 3a en in 'n paragraaf bespreek hoe hierdie werk die misbruik en uitbuiting van goedkoop Swart arbeid weerspieël.

Verwys na die volgende:

- Die keuse van beelde
- Onderwerp en media
- Komposisie
- Betekenis en interpretasie (6)

- 3.2 FIGUUR 3b is geïnspireer deur die nuusvideo van die brutale behandeling van swart trekarbeid van buite die land. Die installasie word begelei deur 'n klankbaan van die honde wat blaf. Die visuele illustrasie is 'n gerekonstitueerde reëling van stilknipsels om die voorval te beskryf.

Bestudeer die visuele illustrasie en beantwoord die volgende in 'n paragraaf van ongeveer $\frac{1}{2}$ – $\frac{3}{4}$ bladsy:

- Beskryf en verduidelik wat jy meen gebeur het
- Bespreek die verskillende aspekte van die medium wat gebruik word en hoe hulle die boodskap verbeter
- Hoe die titel bydra by die boodskap wat oorgedra word (6)

- 3.3 Kies EEN spesifieke kunswerk wat jy bestudeer het wat ons bewus maak van die onreg in ons verlede en hede. Bespreek hierdie werk in detail (1 bladsy).

Verwys na die volgende:

- Naam van die kunstenaar en titel van die kunswerk
 - Onderwerp
 - Invloede
 - Media en tegniek
 - Stilistiese eienskappe
 - Sukses van kuns as 'n instrument om ons van die onreg bewus te maak (8)
- [20]

FIGUUR 3a: Manfred Zylla, **Games (Speletjies)**, Akrielferf op goïngmateriaal, 1985.

Video stillfoto

Detail

FIGUUR 3b: Willie Bester, **Who let the dogs out? (Wie het die honde uitgelaat?)**, beeldhouwerk installasie, 2001.

VRAAG 4: KUNS, KUNSVLYT EN GEESTELIKE WERKE HOOFSAAKLIK UIT LANDELIKE SUID-AFRIKA

Baie plattelandse swart Suid-Afrikaanse kunstenaars is beïnvloed deur die Christendom wat met tradisionele geestelike oortuigings en gebruike gekombineer is.

4.1. Met verwysing na die stelling hierbo, ontleed en interpreteer die gegewe illustrasie FIGUUR 4a deur 'n opstel van $\frac{1}{2}$ – $\frac{3}{4}$ bladsy te skryf. Verwys na die volgende in jou opstel:

- Invloede
- Medium en tegniek
- Onderwerp
- Komposisie
- Styl en betekenis van die teks
- Betekenis van die kunswerk

(7)

FIGUUR 4b is 'n heiligdombeeld en is dus veronderstel om in godsdienstige doeleindes in 'n heiligdom ingesluit te wees. Die beeldhoukuns sal beskou word as 'n magsfiguur en die stam se mense sal tot haar bid en haar geskenke aanbied.

4.2 Bespreek die vorms en kenmerke van die beeldhouwerk wat dit 'n tipiese landelike Afrika-houtsnywerk maak en wys hoe die houding van die figuur van sy geestelike krag praat.

(6)

4.3 Verwys na FIGUUR 4c. Credo Mutwa kombineer kultuur en natuur, wat daartoe gelei het dat hy as 'n 'inheemse omgewingspesialis' gedefinieer was

Met die bogenoemde in gedagte, definieer die eienskappe van die standbeeld binne die konteks van die volgende:

- Titel
- Skaal
- Ligging
- Vorms en kenmerke

(4)

4.4 Hersien die drie visuele illustrasies. Hoe word die begrip van voortplanting in die drie kunswerke beklemtoon?

(3)
[20]

FIGUUR 4a: John Muafangejo, **Untitled (Ongetiteld)**, linoosnee.

FIGUUR 4b: **Shrine Figure (Heiligdombeeld)**, Yoruba, Nigerië, hout, laat 19de eeu.

FIGUUR 4c: Credo Mutwa, **Earth Mother (Moeder Aarde)**, sement, Shamwari natuurreservaat.

**VRAAG 5: MULTIMEDIA EN NUWE MEDIA – ALTERNATIEWE
KONTEMPORÊRE EN POPULÊRE KUNSVORMS IN SUID-AFRIKA**

“Dit is baie maklik om te sê, ‘Ek kon dit gedoen het’, nadat iemand dit gedoen het. Maar ek het dit gedoen. Dit het nie bestaan totdat ek dit gedoen het nie.” – Damien Hirst

5.1 Met verwysing na bogenoemde stelling en visuele bron, FIGUUR 5a, skryf 'n paragraaf (ten minste $\frac{1}{2}$ bladsy) waarin jou die bostaande stelling bespreek deur die volgende te oorweeg:

- Die medium wat gebruik word
 - Die boodskap van die kunswerk
- (4)

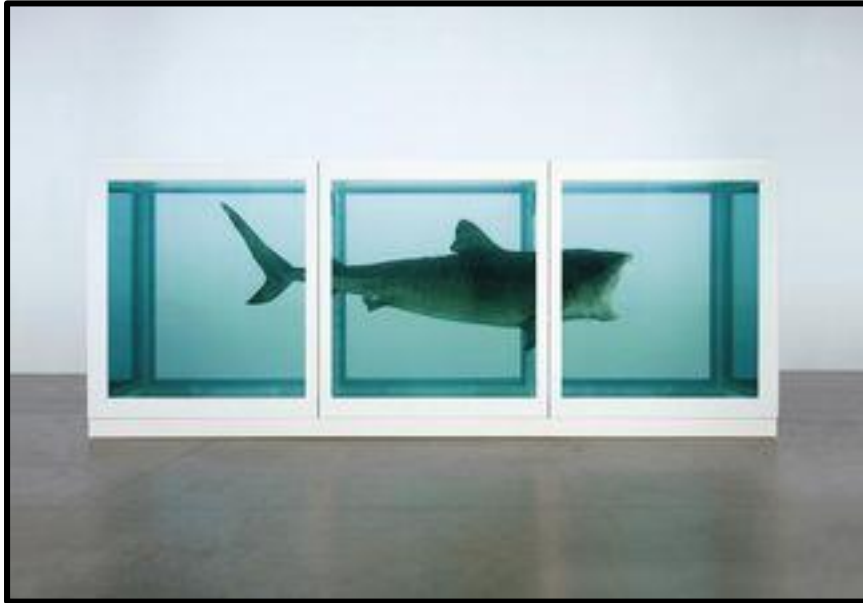
5.2 Ook met verwysing na bogenoemde stelling, ontleed en bespreek FIGUUR 5b in opstelformaat (ten minste $\frac{3}{4}$ bladsy). Oorweeg die volgende:

- Toepassing van kunselemente en -beginsels
 - Mediums relevant tot die konsep
 - Betekenis of boodskap
- (6)

5.3 Vir hierdie vraag mag jy nie 'n werk gebruik wat in hierdie vraestel verskyn nie. Jy mag egter 'n ander werk gebruik, deur een van die kunstenaars wat in hierdie vraestel gebruik word.

In opstelformaat, van ten minste EEN bladsy, herroep, bespreek en vergelyk ten minste TWEE werke in multimedia wat jy bestudeer het, en motiveer elk van die volgende:

- Noem die werk(e) sowel as die kunstenaar
 - Media
 - Boodskappe en/of betekenis
 - Beïnvloed deur watter styl van kuns
 - Aanbieding
- (10)
[20]

FIGUUR 5a: Damien Hirst, *The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living* (Die fisiese onmoontlikheid van die dood in die gedagte van iemand wat leef), 1991.

FIGUUR 5b: Damien Hirst, *FOR THE LOVE OF GOD* (VIR DIE LIEFDE VAN GOD).

VRAAG 6: DEMOKRATIESE IDENTITEIT IN SUID-AFRIKA NA 1994

Na-apartheid visuele kuns het definitiewe bydraes gelewer met betrekking tot die integrasie en emansipasie van verskillende rasse in Suid-Afrika. Dit het gelei tot 'n geloofwaardige, kontemporêre Suid-Afrika waarin kunstenaars weer kon fokus op die hersiening van hul eie identiteite.

In FIGUUR 6a en 6b hanteer Thembinkosi Goniwe en Churchhill Madika krities die kwessie van identiteit as 'n sosiale konstruksie onderskeidelik. Terwyl Goniwe handel oor hedendaagse “onuitgesproke rassekonstrukte” wat vandag sigbaar is, bevraagteken Madika opgelegde Amakhosa-tradisies wat inbreuk maak op 'n persoon se vryhede.

- 6.1 Met die bogenoemde in gedagte, skryf 'n opstel van ongeveer $\frac{3}{4}$ van 'n bladsy waarin jy bespreek hoe elke kunstenaar sy probleem in die visuele bronne hanteer.

Verwys na die volgende:

- Mediums wat gebruik word
- Styl en tegniek
- Die kommentaar wat hierdie kunstenaars maak
- Watter een maak die sterkste impak, met redes vir jou keuse (8)

- 6.2 Skryf 'n opstel van ten minste $1\frac{1}{2}$ bladsye, bespreek die werk van enige TWEE Suid-Afrikaanse kunstenaars wat jy bestudeer het, wat vrae oor en die refleksie oor hul identiteit ná 1994. Verwys na spesifieke kunswerke in jou antwoord, wat nie op hierdie vraestel voorkom nie. (12)
[20]

WOORDELYS

Hedendaagse kuns: Kuns vanaf die 1970's tot vandag

FIGUUR 6a: Thembinkosi Goniwe, *Untiteld (Ongetiteld)*, Advertensiebord as deel van Returning the Gaze projek, Kaapstad, 2000.

FIGUUR 6b: Churchill Madikida, *Struggles of the heart*, C-Print stilfoto's van video, 2003.

VRAAG 7: GESLAGSKWESSIES

FIGUUR 7a is 'n selfportret deur die kunstenaar Frida Kahlo. Die Mexikaanse kunstenaar se persoonlike lewe en geskiedenis word direk in haar kuns uitgebeeld. Haar werk het hartverskeurend van haar eie fisiese en geestelike lyding getuig. Nandipha Mntambo se werk '*Emabutfo*', aan die ander kant, handel oor die verteenwoordiging en persepsie van die vroulike liggaam.

7.1 Met verwysing na die stelling hierbo en FIGURE 7a en 7b, bespreek die moontlike betekenis van hierdie twee werke en hoe hul werk betrekking het op geslagskwessies en geslagsidentiteit. Verwys na die volgende:

- Gebruik van titel
- Onderwerp
- Komposisie
- Styl en benadering

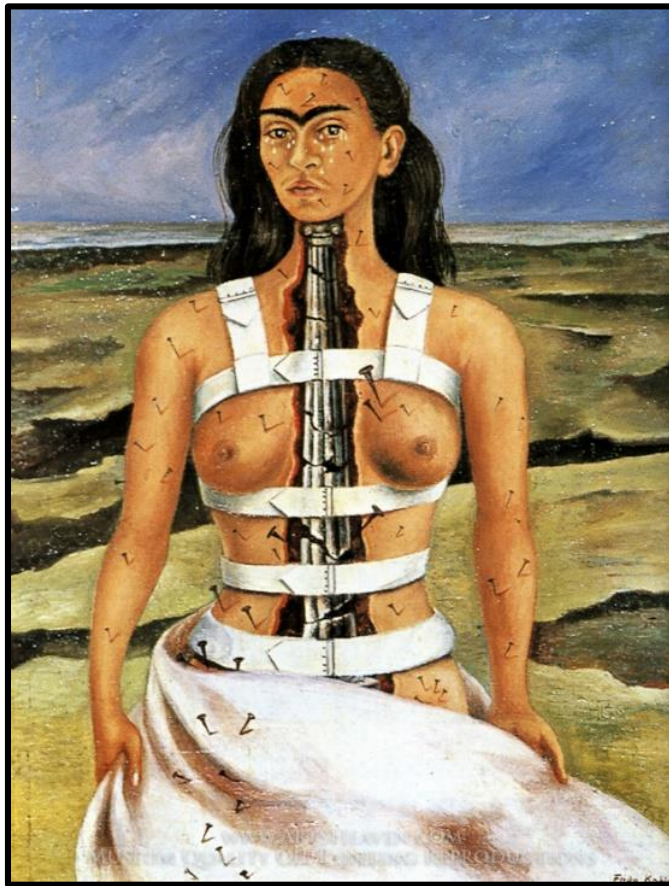
(8)

7.2 Skryf 'n opstel van minstens 1½ bladsye, en bespreek die werk van enige TWEE kunstenaars wat jy bestudeer het, wat geslagsidentiteit bevraagteken. Verwys na spesifieke kunswerke in jou antwoord, wat nie in hierdie vraestel voorkom nie.

(12)
[20]

WOORDELYS

Emabutfo: Krygers van die Swazi-regimente van die koninklike woning van die koning.

FIGUUR 7a: Frida Kahlo, *The broken column (Die gebreekte kolom)*, olie op doek, 1944.

FIGUUR 7b: Nandipha Mntambo, *Emabutfo*, koeihuid, hars, poliëster-gaas en waslaagkoord, 2009.

VRAAG 8: ARGITEKTUUR IN SUID-AFRIKA

“Afrika is onder konstruksie en plaaslike talent het vorentoe gegaan om die landskap te vorm. Daar is baie goeie inheemse kennis op die vasteland”, sê Iain Low, professor van argitektuur aan die Universiteit van Kaapstad.

8.1 Met inagneming van bogenoemde, bestudeer FIGUUR 8a en 8b en beskou die toepaslikheid daarvan in sy eie tyd as 'n voorbeeld van innoverende argitektuur. Skryf 'n opstel van EEN bladsy waarin jy die innoverende prestasies evalueer. Jy mag gedagtes oor die volgende insluit:

- Beginsels van ontwerp toegepas
- Invloede en kreatiewe denke
- Eiesoortige eienskappe
- Doelwitte en effektiewe funksionaliteit

(8)

8.2 Ontleed TWEE gedenkstrukture deur 'n Suid-Afrikaanse argitek (s) in 'n opstel van ongeveer 1½ bladsye. Bespreek die vorms, materiale en ontwerp wat hulle in 'n kategorie van uitstaande impak plaas.

Die volgende aspekte kan dalk relevant wees:

- Name van argitekte/maatskappye en geboue
- Spesiale eienskappe
- Besondere materiaal, tegnologie en ontwerp
- Ekologiese oorwegings
- Omgewingskwessies
- Funksionaliteit

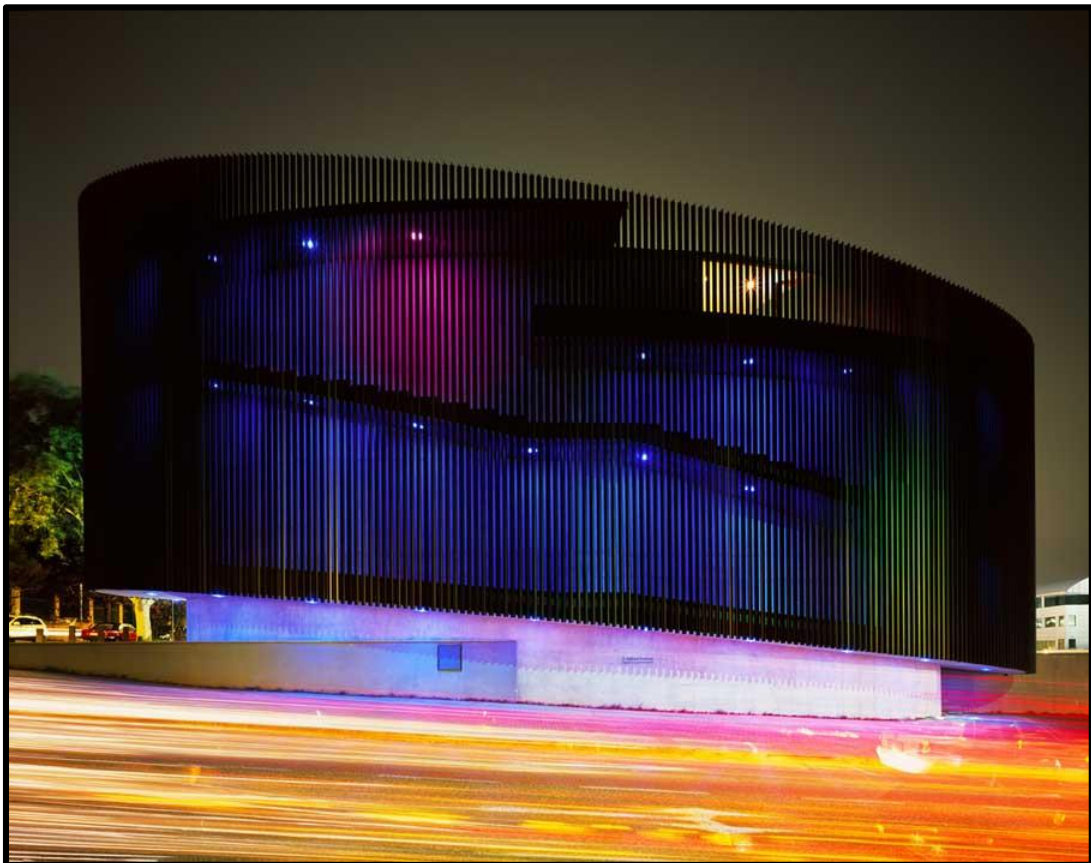
(12)

[20]**WOORDELYS**

Herdenkingsstrukture: 'n Struktuur wat opgerig is om die verlede te onthou, om groot persoonlikhede te respekteer en 'n nuwe toekoms te simboliseer. Uitstallings, biblioteke, interaktiewe areas en openbare ruimtes.

FIGUUR 8a: Pierre Swanepoel, Studiomas Architecture, Circa gebou.

FIGUUR 8b: Pierre Swanepoel, Studiomas Architecture, Circa gebou, nagtyd.

TOTAAL: 100

**NASIONALE
SENIOR SERTIFIKAAT**

GRAAD 12

SEPTEMBER 2017

**VISUELE KUNSTE V1
NASIENRIGLYN**

PUNTE: 100

Hierdie nasienriglyn bestaan uit 21 bladsye.

INSTRUKSIES EN INLIGTING

Lees die volgende instruksies aandagtig deur voordat met die nasien begin word:

1. Die memorandum bestaan uit AGT vrae. Kandidate moes enige VYF vrae vir 'n totaal van 100 punte beantwoord.
2. Dit is BAIE BELANGRIK dat voorsiening gemaak word vir die kandidate in baie gevalle:
 - Kandidate moet krediet ontvang as hulle hul eie menings en idees in antwoorde gee.
 - Krediet moet ook aan laterale denke gegee word.
 - Argumente en stellings moet goed beredeneer en gemotiveer word deur na spesifieke faktore te verwys.
3. Vrae en onderafdelings van vrae moet duidelik en korrek genommer wees. Kolpunte ('Bullets') dien gewoonlik as riglyne om kandidate te help om hul antwoord te struktureer.
4. Inligting en kunswerke wat in een antwoord bespreek is, mag nie krediet kry as dit in ander antwoorde herhaal word nie, maar kruisverwysings tussen kunswerke is toelaatbaar.
5. Kandidate moet die naam van die kunstenaar en die titel van elke kunswerk noem, waar van toepassing.
6. Kandidate mag beide twee- en driedimensionele kunswerke in enige antwoord bespreek, waar van toepassing.
7. Onthou dat baie kandidate hierdie voorbeelde sal bespreek, terwyl hulle dit nog nooit gesien het nie. Nasieners kan daarom nie feitelike, akademiese inligting verwag nie. Hulle moet uit hul eie ervarings, kulture en interpretasies van die kunswerke put, binne die konteks van die vraag. Daarom moet nasieners onbevooroordeeld en buigbaar wees in die nasienproses.

ALGEMENE INLIGTING VIR NASIENERS

- Hierdie memorandum moet as 'n riglyn vir nasieners sowel as 'n onderrigmiddel dien. Daarom is die memorandum vir sekere vrae in groter diepte behandel sodat die materiaal as onderrigmiddel gebruik kan word. Ander dele van die memorandum kan slegs 'n voorgestelde gids wees.
- **LET WEL:** Nasieners word aangemoedig om kandidate te beloon vir wat hulle weet, eerder as om hulle te straf vir wat hulle nie weet nie.
- Alhoewel die inligting vir die vrae puntsgewys gegee word, moet kandidate in opstel-/paragraafformaat skryf en hul inligting op 'n holistiese wyse bespreek.
- Kandidate moet alle vrae in VOLSINNE of PARAGRAWAWE beantwoord, volgens die vereistes van elke vraag. Puntsgewyse antwoorde sal nie volpunte behaal nie.

RIGLYNE:

Daar word van die kandidaat verwag om die volgende te demonstreer:

- Om enige VYF vrae vir 'n totaal van 100 punte beantwoord.
- Vrae en onderafdelings moet duidelik en korrek **genommer** wees.
- Inligting wat alreeds in 'n vraag bespreek is, moet **nie herhaal word nie**. As dit herhaal word, word punte toegeken slegs vir die eerste keer toegeken. Kruisverwysing na kunswerke is toelaatbaar.
- Antwoorde sal in **volsinne en paragrawe** wees, volgens die instruksies by elke vraag. PUNTSGEWYS SAL SLEGS MINIMALE PUNTE TE VERDIEN.
- Die gebruik van korrekte **kunsterminologie**.
- Die gebruik en implementering van **visuele ontleding** en **kritiese denke**.
- **Skryf- en navorsingsvaardighede** binne 'n **geskiedkundige** en **kulturele konteks**.
- Plasing van spesifieke voorbeelde in 'n **kulturele, sosiale** en **historiese konteks**.
- 'n Begrip van eienskappe / eienaardige kreatiewe styl.
- Die identifisering van die **professionele praktyk** van plaaslike kunstenaars.

Daar word verwag dat die MERKER om die volgende te demonstreer:

- Die aanvaarding van gemotiveerde beredenering binne die konteks van die vraag.
- Hou in gedagte inligting wat reeds hierbo in 'n paar van die vrae verskaf is.
- Om te merk volgens riglyne om die kandidate wat hierbo verskaf word.
- Om te erken dat hierdie memorandum is om te dien as beide 'n riglyn vir nasieners sowel as 'n onderrigmiddel. Om hierdie rede die inligting vir 'n paar antwoorde is in meer diepte en inligting met betrekking tot ander antwoorde, kan bloot voorgestelde riglyne wees.
- Om leerders te beloon vir wat hulle weet, eerder as om hulle te diskrediteer vir dit wat hulle nie ken nie.
- Om te verwys na die Visuele Kunste SAG dokument matriks (bl. 24) as riglyn om vlakke van prestasie te bepaal. (Sien volgende bladsy.)

LET WEL:

- Onthou dat baie kandidate sal hierdie voorbeelde bespreek alhoewel hulle dit nog nooit gesien het nie. Merkers kan dus nie dat feitelike akademiese inligting verwag nie. Hulle moet neem uit hul eie ervarings, kulture en interpretasies van die kunswerke, binne die konteks van die vraag. Daarom moet merkers onbevooroordeeld wees en buigsaam in die merkproses wees.

PRESTASIE-KODE	LEERUITKOMS 4: VISUELEKULTUUR-STUDIES
7 Uitstekend 80–100%	• Demonstreer uitstekende vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon uitstekende vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer uitstekend ontwikkelde skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon buitengewone insig en begrip en gebruik uiteenlopende benaderings.
6 Verdienstelik 70–79%	• Demonstreer 'n goed ontwikkelde vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon uitstekende vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer hoogs ontwikkelde skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon uitstekende insig en begrip.
5 Substansieel 60–69%	• Demonstreer substansiële vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon gemiddelde vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer bedrewe skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon 'n redelik goeie vlak van insig en begrip.
4 Gemiddeld 50–59%	• Demonstreer gemiddelde vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon gemiddelde vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer bedrewe skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon 'n redelik goeie vlak van insig en begrip.
3 Bevredigend 40–49%	• Demonstreer bevredigende vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon bevredigende vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer bevredigende skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon 'n bevredigende vlak van insig en begrip.
2 Elementêr 30–39%	• Demonstreer slegs 'n basiese vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon beperkte vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer basiese skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon 'n elementêre vlak van insig en begrip.
1 Nie behaal nie 0–29%	• Demonstreer 'n geringe of geen vermoë om kunswerke in verhouding met hul kulturele, sosiale, politiese en historiese kontekste te analiseer en daarop kommentaar te lewer. • Toon uiters beperkte vermoë in die gebruik van gepaste Visuele Kuns-terminologie. • Demonstreer beperkte skryf- en navorsingsvaardighede in die studie van kuns. • Toon min of geen begrip of insig nie.

VRAAG 1: DIE OPKOMENDE STEM VAN SWART KUNS IN DIE 1950's EN 1960's**1.1 Onderwerp**

FIGUUR 1a is 'n figuurlike uitdrukking van die lewe in die township wat 'n alledaagse toneel toon van mense wat besig met hul daaglikse lewe is. Drie vroue met hul rug na die kyker hou hul kleintjies vas terwyl hulle na 'n verkoopsman se vragmotor jaag, om hulself met die korrekte kruideniersware te help en terug te keer huis toe voor die onstuimige stormagtige weer vererger in 'n storm wat die donkergrys blou lug in die agtergrond voorspel. Die feit dat die vroue met hul kinders beweeg, dui daarop dat hulle niemand het om hulle by hul huis om in hul sorg te laat nie, aangesien die mans werk toe is of hul besig hou met hul eie dinge. In die agtergrond links van die vragmotor hou 'n man vas aan die wankelende stam van 'n boom wat sy bestaan bedreig, terwyl links daarvan die melkverkoper op sy fiets besig met sy daaglikse rondtes is. Die skoorsteenrook in die huise praat van die kook wat op die steenkoolstowwe in die huise plaasvind, aangesien die bewoners nie elektrisiteit gehad het nie.

FIGUUR 1b: Die fisiese effek van die Groepsgebiedewet op die lewens van mense word in hierdie gouache skildery getoon. Mense is verskuif van plekke soos Simonstad en Distrik Ses, wat dan deur die regerings as 'wit gebiede' geklassifiseer was. Hulle was verskuif na nuwe ontwikkelings op die Kaapse Vlakte soos Atlantis, Bonteheuwel, Lavender Hill en Ocean View. Die nuwe gemeenskappe was in sanderige gebiede sonder behoorlike paaie en hulle was ver weg van werksgeleenthede en stadsentrums gevestig. Dit was deel van die lyding wat veroorsaak is deur die verskuiwing van voorheen gehegte gemeenskappe. In die werk beskryf Clarke die ervaring van mense wat moet loop na hul afgesonderde huise op die sandduine wat sukkel teen die sterk 'Kaapse dokter' (suid-oostelike wind) waarvoor die skiereiland bekend is. Drie mense, 'n jong vrou met 'n sak en 'n man met 'n kind loop na drie armsalige sinkhuisies.

Komposisie en fokuspunt

In FIGUUR 1a staan drie vroue en hul kleintjies almal met hul rug na die kyker, op die voorgrond met twee bome, een sigbaar aan die linkerkant en een gedeeltelik sigbaar aan die uiterste regs, alles wat dit voorkom of die kyker op 'n afstand volg. Die sentrale deel is 'n oop ruimte wat beset word deur maer honde wat in 'n profiel verteenwoordig word wat in die neus-tot-neus-bedreigingspel betrokke is. Die agtergrond word in twee dele deur die vragmotor verdeel. Aan die linkerkant 'n huis, twee bome en 'n figuur en aan die regterkant, die fietsryer, melkman, die boom en 'n huis. Die opstelling maak die komposisie asimmetries. Die kyker se oog merk eers die drie vroue op, veral die een in 'n rooi rok. Die rigting wat hulle na staar, lei die kyker se oog na die vorm van die hoekige vragmotor wat geteken was om die gebruik van lineêre perspektief te beklemtoon. Die sterk rooi rok van die vrou op die voorgrond lok die kyker se oog as 'n dominante fokuspunt wat dan in die rooi serp op die ander vorm en die hemp van die man op die fiets opgetel word. In hierdie reghoekige samestelling dien die vragmotor in die middelaafstand ook om die oog in die komposisie te lei. Die sterk kontras van die warm geel van die aarde wat na die kyker kom, herinner baie aan die werk van Gauguin en Nolde. Die koeler blou kleure van die lug in die verte gee 'n gevoel van resessie van die ruimte.

In FIGUUR 1b met die drie mense met hul rug na die kyker uitgebeeld deur 'n lineêre perspektief te gebruik. Dit laat dit voorkom asof die kyker in hul oënskynlik lang en moeisame voetstappe volg. Alles leun regs, die yl gras op die duine, die rimpels op die duine, die boom en die figure wat praat van die sterkte van die stormkrag wat ervaar word. Die neiging van die twee figure aan die linkerkant, parallel met die diagonale lyne van die sandduine en die lyn in die lug, skep almal 'n ritme van 'n gedeelde ervaring. Die kunswerk kan in twee dele verdeel word; die romige dofgroen in die voorgrond en die pers blou en wit in die agtergrond lug. Die fokuspunt is die meisie met die sak. Sy is nie net die grootste figuur in die werk nie, maar die lyne van die sandduine lei dat sy die oog vang. Die huise bevestig die gebruik van lineêre perspektief. Daar is ook die gebruik van 'n verheve perspektief wat gelei het tot ligte kleure en minder gedefinieerde skadu's op die kleiner figure en sandduine in die middelste gedeelte.

Die gebruik van kleur

FIGUUR 1a: Die skildery word hoofsaaklik gekenmerk deur die gebruik van sterk kontrasterende kleure soos groen, geel, rooi, blou en bruin vir die verskillende aspekte. Dit is behalwe die vrou aan die linkerkant en haar seun wat in dowwe room en roombruin geverf is. Die figure is geverf in sterk kleure wat die kyker se oog vinnig vasvang. Die vrou in die sentrale voorgrond is in sterk rooi geverf, wat haar verbind met die fietsryers op die agtergrond. Die een aan die linkerkant is in sterk geel kleure met haar baba se rok en koprok in rooi. Die bome en hul grond waaruit hulle stam, word behandel met 'n sterk groenagtige geel wat kontrasteer met die baie warm geel wat gebruik word vir die middelste gedeelte en agtergrond. Die sterk kontras van die warm geel van die aarde wat na die kyker kom, herinner baie aan die werk van Gauguin en Nolde. Die koeler blues van die lug in die verte gee 'n gevoel van resessie van ruimte.

FIGUUR 1b: In teenstelling met Maqhubela gebruik Clarke kleure wat subtiel is; meestal wit, room, bruin, grys en blou, wat op 'n winderige dag die uitgewaste kleur van die Kaapse Vlaktes akkuraat herskep. Die donker bruine word in die komposisie herhaal in lang skaduwees op die dogtertjie en die man, en die meisie se geblaasde hare en rok. Die geel huis aan die bokant gee 'n bietjie warmte en kan simbolies wees – na die stryd teen die wind gee die eenvoudige huis ten minste beskerming teen die elemente en moeilike sosiale toestande.

Styl

FIGUUR 1a: Maqhubela skep 'n lewendige toneel vol ekspressionistiese kleur en lewenskragtigheid. Sy figuurlike uitdrukking van die lewe in die township toon die alledaagse toneel van mense wat hul daaglikse aktiwiteite doen. Maqhubela gebruik sterk kontrasterende kleur wat baie effens tonaal is om dit byna plat te maak. Hy gebruik 'n donker dik, gebroke omtrek om die definisie van sy vorms en vorm en ruwe buitelyne vir tekstuur te verbeter. Maqhubela soos Van Gogh gebruik dik impasto-verf wat sterk lyne vorm en kronkelende borsels, wat 'n gevoel van energie en lewe in die bome skep.

FIGUUR 1b: Clarke gebruik subtiel kleure, meestal wit, room, bruin-grys en blou, wat die uitgewaste kleur van die Kaapse Vlakte akkuraat herskep. Die bewolkte lug is skematies behandel. Daar is vereenvoudiging in en hoekigheid in die vorms wat 'n ekspressionistiese invloed toon. Alles word afgestroop na basiese vorms soos die sandduine is deur hulle as hoekige vorms voor te stel. Hierdie hoekigheid word herhaal in die skerp gedefinieerde vorm van die meisie se rok en meer geverfde gerippelde oppervlak van die sandduine. Clarke se vermoë om gestileerde geometriese ritme te skep deur die hele komposisie word in hierdie skildery voorgestel.

Die atmosfeer en gevoel

FIGUUR 1a: *Energiek/Opgewonde* – Alles wat uitgebeeld word is aktief en besig.

FIGUUR 1b: *Hartseer en Depressie* – Ervaar hoe hierdie mense terug moes gaan na hul verlate huise op sandduine, wat sukkel teen die 'Kaapse Dokter' (suid-oosterse wind).

Aanvaar relevante en insiggewende kommentaar, met motivering.

Die gebruik van die figuur (e) in elke werk

FIGUUR 1a: Figure word gebruik om te praat van lyding wat hulle ondervind het deur hulle verskuiwing.

FIGUUR 1b: Die figure word gebruik om te wys hoe mense met entoesiasme met daaglikse lewens aangegaan het ten spyte van die omstandighede.

Kunswerk wat die grootste visuele impak het

Aanvaar relevante en insiggewende keuse met motivering.

Kandidate moet ten minste 'n punt van elke kolpunt kry. (8)

- 1.2 *Skryf 'n opstel van minstens 1½ bladsye waarin jy voorbeelde evalueer en bespreek deur enige TWEE kunstenaars wat jy bestudeer het en wie se werke gewone mense besig met hul daaglikse lewens reflekteer, op 'n manier wat kalm uithou vermoë van hul pynlike ervarings uitdruk of 'n atmosfeer van bruisende aktiwiteite wat hierdie ervarings verberg.*

Jou bespreking moet die volgende insluit:

- *Naam van kunstenaar (s) en kunswerke*
- *Onderwerp*
- *Gebruik van komposisionele middele*
- *Formele elemente*
- *Styl en tegnieke*
- *Boodskap oorgedra*

(12)
[20]

VRAAG 2: SUID-AFRIKAANSE KUNSTENAARS BEÏNVLOED DEUR AFRIKA- EN/OF INHEEMSE KUNSVORMS

2.1 Onderwerp en komposisie

FIGUUR 2a: *The Kraal (Die Kraal)*, een van Preller se poëtiese interpretasie van die Ndebele se lewe en kultuur. Dit is 'n moderne skildery van Afrika-vroue in 'n dorpie. In die onderste regterhoek loop 'n vrou met rooi hare na die middel van die dorp. Die hemp wat sy dra, dek net die boonste helfte van haar borste en die uitdrukking op haar gesig is gewydig. Sy is op die punt om 'n vrou in 'n pienk rok verby te gaan wat gehurk weg van kyker is. 'n Vrou se gesig is baie naby die onderste middel van die prentjie, haar hare is ook baie ongewoon, of daar is voorwerpe wat uit haar skedel uitsteek. Die onderste linkerhoek het vier vroue, geen van hulle dra hemde, met slap hangende houdings. Een van die vroue lê in die straat.

Die middelpunt van die skildery het 'n rooi lama-agtige wese wat 'n abstrakte voorwerp balanseer, met 'n reuse kers op sy rug en klein figure wat om die vlam van die kers dans. Aan die linkerkant van hierdie vreemdheid is 'n naakte vrou wat 'n kers knip wat twee maal so lank is soos sy is. Een van die huise in die middel van die toneel het groot stukke van sy dak wat ontbreek. Die huis aan die linkerkant daarvan het vlae en komberse om dit gedrapeer, wat moontlik meer gate wegsteek.

Die werk is 'n visuele heelal van die eksoties, opwindende en vreemd – 'n antieke Afrika-heelal. 'n Persoonlike romantiese visie van 'n argetipiese Afrika-stam. Stil- lewe voorwerpe as elemente van die sentrale tema: huishoudelike of huishoudelike gode, maskers, vaas met patrone, skulpe, mango's en eiers.

In FIGUUR 2b trek die vissers nette in. Batis het 'n naturalistiese toneel van die daaglikse take van 'n groep Afrikane gevef. Die mense word verteenwoordig as anonieme silhoeëtte wat herinner aan die figure wat deur die San gebruik was. Die figure kan in twee groepe verdeel word: Die diagonale lyn wat in die linkerkantse hoek van halfgebukkende figure staan, met een wat staan om blykbaar die bote nie te laat wankel nie en in die boonste gedeelte 'n ander ewewydige diagonale lyn van figure, teenoor die een onder waarvan die meeste dubbel gebuig is soos hulle probeer om die vangs met die nette in te haal. Die samestelling dui daarop dat die kyker uit 'n skuins lugposisie staan wat af die aktiviteit kyk, sodat die plat blou tonaliteite van gebroke kwasstrepe nie veel ruimtelike resessie voorstel nie, wat die agtergrond relatief plat maak.

Simbole

In FIGUUR 2a maak mens waarnemings van stamlewe en rituele van die geheimsinnige oorlewende ruïnes, fetisjes en simbole uit die kuns van die oeroue verlede. Die dorp is in twee afdelings verdeel: Die voorgrondafdeling wat deur vroue beset word, waarvan baie halfgekleed is en die marges van die gedeelte beslaan en die mans in die agterste gedeelte.

Die middelpunt van die skildery het 'n rooi lama-agtige wese wat 'n abstrakte voorwerp balanseer, met 'n reuse kers op sy rug en klein figure wat om die vlam van die kers dans. Aan die linkerkant word die kers herhaaldelik herhaal om twee keer so lank te wees soos die naakte vrou dit omhels. Agter dit sit twee ander naakte vroue op die vloer wat saam met die kers staan. Die kers is wit en aangesteek. Dit kan die belangrikheid van suiwerheid en maagdelikheid wat deur die maagde van die stam gevier word simboliseer.

Dit word waarskynlik gedoen voordat 'n senior moeder wat in die ingang sit wat die taak het om jong meisies te lei om hul maagdelikheid heilig te hou. Suiwerheid word die tromslag van oorgang na vroulikheid. In die mansafdeling dans vier naakte mans rondom 'n reuse-falliese struktuur wat ook voorkom asof dit 'n voëlnes is. En in die heel boonste regterhoek is 'n reuse-eier, alleen in 'n omheinde tuin. Die struktuur kan manlikheid simboliseer wat deur mans na besnydenis gevier word. 'n Eier alleen in 'n omheinde tuin wat verteenwoordig hoe maagde bewaar word tot die tyd reg is om hul maagdelikheid te verloor – die eier uitbroei. Daar is baie wit voëls in die prentjie; daar is 'n oortuiging dat dit die siele is van mense wat 'n hoë staat van volmaaktheid bereik het. Die voël is die vryste van die vrye, die vet, die kunsmis. Dit is ook bekend dat Noord-sprekende mense hierdie bome nooit afkap nie.

Hoekom? Dit is die bome op wie se takke trekvoëls rus, wanneer hulle op sekere tye van die jaar in suidelike Afrika kom en voëls is simbole van heilighed en vrugbaarheid.

In FIGUUR 2b het Walter simboliek vermy wat ons in sy *Symbols of life* en *Mantis man* sien.

Aanvaar enige gemotiveerde simboliese interpretasie.

Formele elemente

FIGUUR 2a: Preller gebruik 'n formaat wat die horisontale en vertikale balanseer om harmonie, vrede en eenheid in die werk te skep. Die horisontale landskap praat van vrede en kalmte, terwyl die vertikale voorgestel word in die strukture en die figure wat praat van geestelike en kulturele krag en krag in die gemeenskap. Hy gebruik ook 'n kritiese presiese omtrek wat die vorms en figure definieer wat 'n tekstuur met sagte dun vir naturalistiese tekstuurkwaliteit en gestileerde patrone het. Preller gebruik ook sterk kontrasterende kleure; rooi, bruin, geelgroen, wit en koel pithalo-blou. Die warm kleure word hoofsaaklik gebruik vir die vorms op die voorgrond met beklemtoning met 'n paar wit kleure soos op die kerse en voëls, en koel pithalo-blou kleure op die gesig van die mure onderskei word. Die agtergrond is gedoen in koel pithalo-blou kleure om die ruimtelike resessie te verbeter.

FIGUUR 2b: Lines-Batiss pas 'n relatief horisontale formaat toe, met dik swart hoeklyne wat gevormde silhoeëttjies is wat die swart vissermanne verteenwoordig. Diagonaal geboë lyne word gebruik om die vorm van bote en die trekkery van die nette voor te stel. Lineêre effekte van kalligrafiese punte kan gesien word in die hantering van die vis wat wemel. Kleure – Batiss gebruik gemengde rooi en lomoene vir die bote en nette om hulle te kontrasteer met die verskeidenheid van blou kleure wat gebruik is om die water uit te beeld en sodoende 'n gevoel van driedimensionele diepte te skep.

Styl

FIGUUR 2a: Die styl is surrealisties met elemente en beelde van die werklike en die nie-werklike kombineer om 'n dromerige atmosfeer te skep. Intense kleur en vervorming word gebruik om 'n perfekte gebalanseerde palet te skep. Gestileerde; goeie struktuursamestelling, met skaalverskille, veral van die figure, in verhouding tot die perspektief word aangewend. Die werk het dekoratiewe eienskappe. Sterk kontrasterende kleure word gebruik en die verf is glad gemeng in ware surrealistiese styl.

FIGUUR 2b: Batiss het 'n naturalistiese toneel van die daaglikse take van 'n groep Afrikane geveer. Dit is waarskynlik 'n toneel wat hy in 'n ekspressiewe styl gesien en herskep het. Dit hou verband met die fauwiestiese dekoratiewe komposisie en dit kan ook gesien word in die ritmiese verspreiding van figure in kombinasie met die diagonale gekromde vorms van die visnette. Die swartheid van die figure kontrasteer skerp met die agtergrond waarin die losse kwashale die gevoel van beweging van water en oorvloed van die vis wat in die net gevang word, skep. (10)

2.2 *Kies en interpreteer enige TWEE werke van enige ander kunstenaar(s) wat jy bestudeer het, wie se werk deur Afrika- / inheemse kunsvorme (1 bladsy) beïnvloed is.*

Verwys na die volgende:

- *Naam van kunstenaars en titels van die werk*
- *Invloede*
- *Visuele wat verband hou met Afrika- / inheemse kunsvorme*
- *Gebruik van materiaal en styl*
- *Inhoud en betekenis*

Puntetoekennings vir elk van die twee werke vanaf 5 + 5.

(10)

[20]

VRAAG 3: KUNS EN POLITIEK – WEERSTANDKUNS

3.1 Leerders moet die visuele bron FIGUUR 3a bestudeer en in 'n paragraaf bespreek hoe hierdie werk die misbruik en uitbuiting van goedkoop swart arbeid weerspieël:

In FIGUUR 3a het Zylla 'n komplekse stel karakters gebruik om die storie van Suid-Afrika in 1985 te vertel. Vier jong swart seuns ontspan op sandduine in die middel van die werk; dan besef ons dat hulle agter 'n veerpyltjebord is, met veerpyltjies na hulle gegooi word. In die boonste linkerhoek, vertel die tellingbord ons die spel word genoem *Moordenaar (Killer)*. Hierdie onheilspellende gevoel word versterk deur die stel figure wat die seuns omring. Daar is baie militêre figure wat die seuns aanval. Hierdie figure is gebaseer op modelsoldate en sluit in Romeinse soldate en ridders in blink pantserdrag. Aan die linkerkant is daar parlementariërs wat na die wedstryd kyk. Hul lessenaars is groot banknote, die twee groter glimlaggende figure is vorige ministers van finansies, met hul oë wat deur banknote verberg word. Daar word ook wolkekrabbers gemaak van stapels geldnote en 'n groot paar hande druk meer geld onder die weermag in wat die vier seuns aanval. Regs daar is motors geparkeer sodat die mense die spel kan sien. Boaan is die vuurhoutjiedosehuise van Khayelitsha wat ironies beteken 'nuwe huis'. In die werk wys Zylla hoe geld 'n groot rol gespeel het in die handhawing van die apartheidstelsel. Diegene in die gesag wou die finansiële mag behou en moes die groot poel goedkoop swart arbeid uitbuit ten koste van die arbeiders se lewens. (6)

3.2 *Leerders moet die visuele illustrasie bestudeer en in 'n paragraaf van ongeveer ½–¾ bladsy beantwoord die volgende:*

- *Beskryf en verduidelik wat hulle meen dat dit gebeur het.*
- *Bespreek die verskillende aspekte van die medium wat gebruik word en hoe hulle die boodskap verbeter*
- *Hoe die titel bydra tot die boodskap wat oorgedra word*

FIGUUR 3b is geïnspireer deur 'n nuusvideo wat die wêreld geskok het. Die beeldmateriaal het gewys hoe plaaslike polisiebeamptes van die SAPD-honde-eenheid hul honde opgelei het deur hulle op onwettige Afrika-immigrante uit Mosambiek los te laat. Die honde het drie mans aangeval en waarskynlik een van hulle doodgemaak. Die voorval is 'n wrede herinnering van hoe rassisme nog steeds deel van Suid-Afrika is. Dit is ook ontstellend dat 'n lid van die honde-eenheid die voorval verfilm het. Die werk is 'n installasie van 'n reeks lewensgrootte beeldhouwerke, gedeeltelik verteenwoordigend en deels saamgestel uit weggooide voorwerpe. 'n Slagoffer lê in pyn terwyl 'n hond hom aanval, terwyl 'n polisieman kyk en 'n ander polisieman 'n video maak. Die twee polisiemanne is monumentale figure wat hul aandag op die slagoffer fokus. Een het 'n ketting wat 'n hondmuilband sleep. Hulle is skrikwekkende figure. Die installasie word begelei deur 'n klankbaan van die honde wat blaf, die pynkrete van die slagoffers en die ruwe taal van die polisiemanne. Die titel van die kunswerk is ironies dieselfde as 'n popliedjie van die tyd. Bester herinner daaraan dat die 'hondete veel te dikwels in ons samelewing uitgelaat word' en diegene wat hulle uitlaat, maak asof hulle niks daarvan weet nie.

(6)

3.3 *Kies EEN spesifieke kunswerk wat jy bestudeer het wat ons bewus maak van die onreg in ons verlede en hede. Bespreek hierdie werk in detail. (1 bladsy).*

Verwys na die volgende:

- *Naam van die kunstenaar en titel van die kunswerk*
- *Onderwerp*
- *Invloede*
- *Media en tegniek*
- *Stilistiese eienskappe*
- *Sukses van kuns as 'n instrument om ons van die onreg bewus te maak*

(8)

[20]

VRAAG 4: KUNS, KUNSVLYT EN GEESTELIKE WERKE HOOFSAAKLIK UIT LANDELIKE SUID-AFRIKA

Baie plattelandse swart Suid-Afrikaanse kunstenaars is beïnvloed deur die Christendom wat met tradisionele geestelike oortuigings en gebruike gekombineer is.

4.1. *Met verwysing na die stelling hierbo, ontleed en interpreteer die gegewe illustrasie FIGUUR 4a deur 'n opstel van ½–¾ bladsy te skryf. Verwys na die volgende in jou opstel:*

- *Invloede*
- *Medium en tegniek*
- *Onderwerp*
- *Komposisie*
- *Styl en betekenis van die teks*
- *Betekenis van die kunswerk*

FIGUUR 4a: Muafangejo se Christelike invloed het by die Anglikaanse sendingstasie in Epinga begin, waar haar ma na sy pa se dood verhuis het. Sy talent vir tekenwerk is opgemerk deur 'n oom wat hom aangemoedig het om die alledaagse lewe te teken. 'n Amerikaanse priester, John Mallory, het voorgestel dat hy verder in die kuns by die Rorke's Drift-kunssentrum moet studeer. Muafangejo het tussen 1968 en 1969 by die sentrum opgeleiding gedoen. Onder die invloed van Azaria Mbatha Muafangejo het sy artistieke vermoë en voorkeur vir linoos ontwikkel, 'n medium wat vir FIGUUR 4a gebruik word.

FIGUUR 4a is 'n gepersonaliseerde voorstelling van die geboorte van Christus. In die voorgrond is Maria, wat knielend na die kyker gedeeltelik kyk in die gebedsposisie kyk, op die uiterste regs. Aan die uiterste linkerkant is Josef in profiel en kyk na Maria. Tussen hulle in die middel lê baba Jesus in 'n ovaalvormige krip. Agter die krip kyk twee beeste na die nuwe gebore Christus. In die agtergrond is gebuigde takke van die plantegroei en hoekige gestileerde vorms en patrone beklemtoon hierdie takke gespeel om 'n atmosfeer van digte plantegroei te skep.

In die werk vereenvoudig Muafangejo's sy figure en vorms met vorms met 'n duidelike gesnyde wit omtrek. Sy styl kan dus beskryf word as 'n ekspressiewe weergawe van die werklikheid wat 'n dieper insig in die lewe openbaar soos waargeneem en ervaar, byvoorbeeld die skaal van Christus is veel groter en ouer as 'n pasgebore, wat dit beklemtoon dat Christus voor die geboorte bestaan het. Nog 'n voorbeeld is die posisie van die goddelike figure waar Jesus en Maria heilige kranse toegeken word, terwyl Josef een ontken word. In kombinasie met die ekspressiewe manier waarop hy ervarings vasgelê het, het hy ook 'n hoogs dekoratiewe styl geskep met herhaling van lyne en vorms wat tot patroonagtige styl gelei het. Deur hierdie dekoratiewe styl het hy 'n sterk ritmiese effek geskep in die kontras van plat swart areas soos dit in die figure van Josef, Jesus en een van die beeste of lyne in die positiewe en negatiewe vorms gesien word, byvoorbeeld die vloer van die krip, Maria se rok, een van die beeste en die hoekige vorms in die agtergrond tussen die takke aan die bokant.

Tipies van sy styl het Muafangejo 'n teks in hierdie werk voorsien – (“Die geboorte van Christus *“The birth of Christ in 1977”*”). Omdat die werk moontlik in 1977 voltooi was, kan hierdie stelling verklaar dat die voltooiing van die werk daardie jaar ten tye van die viering van die geboorte van Christus was.

Aanvaar enige ander verduideliking met logiese motivering.

FIGUUR 4b is 'n heiligdombeeld en is dus veronderstel om in godsdienstige doeleindes in 'n heiligdom gehuisves te word. Die beeldhoukuns sal beskou word as 'n magtige figuur en die stammense sal tot haar bid en haar geskenke aanbied.

(7)

4.2 *Bespreek die vorms en kenmerke van die beeldhouwerk wat dit 'n tipiese landelike Afrika-houtsnywerk maak en wys hoe die houding van die figuur van sy geestelike krag praat.*

- Die kenmerke is geneig om geometriese vereenvoudigings te wees. Die kop is 'n vereenvoudigde keël met maskeragtige vorm van die gesig; groot ronde oë; borste is skerp horingagtige ens.
- Die kop dra 'n hoofbedekking wat merkbaar in die ruimte afsteek. Dit is ontwerp om geestelike krag te lok en te konsentreer.
- Die nek, torso en arms is verleng.
- Die liggaam is klein aangesien dit minder belangrik is.
- Die ma-figuur dra 'n baba op haar rug, wat suggereer dat sy 'n vrugbaarheidsvoorvaderlike figuur kan wees.
- Die moeder-figuur kniel in 'n respektvolle en vereerde houding wat verwag word van 'n Afrika-vrou wat haar man of 'n hoër geestelike dien. Haar oë lyk gesluit soos in gebed. Die postuur kan ook beskou word as 'n postuur van 'n beeldjie wat verwag word om vereer te word op 'n manier van haar statuur en dat offerandes in 'n houer geplaas moet word wat sy uithou.

(6)

4.3 *Verwys na FIGUUR 4c. Credo Mutwa kombineer kultuur en natuur wat hom as 'n 'inheemse omgewingspesialis' omskryf het. Met die bogenoemde in gedagte, moet leerders die eienskappe van die beeld binne die konteks van die volgende definieer:*

- *Titel*
- *Skaal*
- *Ligging*
- *Vorms en kenmerke*

Die vroegste geskrewe gedateerde letterlike verwysings na die term “Moeder Aarde” kom voor in Mycenae Grieks. Ma-ka (getransstitueer as ma-ga), “Mother Gaia”, geskryf in lineêre B-syllabiese skrif (13de of 12de eeu vC). Moeder Aarde is 'n lewende godin. Hierdie geloof is deur talle kulture deur die geskiedenis gehou, en in sekere tradisies, soos sjamanisme, word steeds as sentraal beskou in terme van beide filosofie en praktyk. In baie van die wêreld se mitologieë verwys moeder natuur na die aardgodin. 'n Aardgodin is 'n verdeling van die aarde, in die sin van vrugbare grond – produsent en voeder van die natuur. Die titel van die kunswerk spruit hieruit.

Die kunswerk is 'n groot, breë beeldhouwerk van 'n vrou wat drie keer die hoogte van die struik hoort, waar dit geleë is. Dit spreek van die grootte van die aarde as 'n produsent en versorger van die lewe. Die plek van die standbeeld – Shamwari wildreservaat dra by tot die interpretasie van die rol van moeder aarde; produseer, voed, koester en bewaar/beskerm wat die doel van hierdie groot wildreservaatbewaring is.

Moeder Aarde het drie borste wat voëls, vis en diere op die land verteenwoordig. Die figuur hou 'n mieliestronk wat van moedergrond praat, die voeder, die verskaffer van kos aan die landwesens. Die skedel waarop sy leun, verteenwoordig die voorouers wat 'n belangrike rol in die Xhosa-kultuur speel. Die dolfyn word gesien deur Credo as mens se verbintenis met die natuur en god. Volgens Mutwa was beide die walvisse en dolfyne bonatuurlike wesens en inkarnasies van 'n dooie god. Volgens Mutwa, kon die San met die dolfyne kommunikeer deur 'n reeks kliek en ander klanke wat na verwant aan die Khoisan-taal is, te gebruik.

Aanvaar enige ander gemotiveerde definisie van die eienskappe.

(4)

- 4.4 Leerders om die drie visuele illustrasies te hersien en te wys hoe word die begrip van voortplanting in die drie kunswerke beklemtoon.

FIGUUR 4a: Geboorte van Christus

FIGUUR 4b: Die heiligdombeeldjie dra 'n baba

FIGUUR 4c: Die drie groot borste wat 'n bron van kos vir wesens is, verteenwoordig hulle

(3)

[20]

VRAAG 5: MULTIMEDIA EN NUWE MEDIA – ALTERNATIEWE KONTEMPORÊRE EN POPULÊRE KUNSVORMS IN SUID-AFRIKA

“Dit is baie maklik om te sê, ‘Ek kon dit gedoen het’, nadat iemand dit gedoen het. Maar ek het dit gedoen. Dit het nie bestaan totdat ek dit gedoen het nie.” – Damien Hirst

5.1 *Met verwysing na bogenoemde stelling en visuele bron, FIGUUR 5a, skryf ’n paragraaf (minstens ½ bladsy) waarin leerders die bostaande stelling bespreek deur die volgende te oorweeg:*

- *Die medium wat gebruik word*
- *Die boodskap van die kunswerk*

FIGURE 5a was gemaak met behulp van die volgende medium: glas, geverfde staal, silikoon, monofilament, haai en formaldehydoplossing.

Die feit dat die hoofpunt van waarneming die haai is wat natuurlik geskep is en dat alles wat Damien moes doen, was om ’n manier te skep om ’n illusie te skep dat dit lewend is en ’n lewensbedreigende aanval uit te druk. Dit het kritici genoop om weer die vraag wat tydens Duchamp se tyd ontstaan het, weer te stel of gereedgemaakte produkte as kuns beskou moet word en dat daar kommentaar gelewer word om te suggereer dat dit nie kuns was nie omdat enigiemand dit kon gedoen het. Hirst het geantwoord: “Maar ek het dit gedoen. Dit het nie bestaan totdat ek dit gedoen het nie.”

Die boodskap van die kunswerk lê meer in die interpretasie van die titel binne die konteks van die kunsvoorwerp – die haai in die tenk. Die stuk bestaan uit ’n dooie tierhaai wat in ’n tenk formaldehyd gesuspendeerd is. Dit is bedoel om te skok – en dit doen beslis – maar die betekenis daarvan gaan veel dieper. Dit kan beteken dat die idee van lewe na die dood in die verstand van die lewendes bly lewe, alhoewel daar duidelike bewyse van die fisiese dood is, wat die fisiese dood onmoontlik maak in die verstand. Die lewe na die dood bly ’n illusie in die gees en word verteenwoordig in die fisiese voorkoms van die haai wat blykbaar lewendig te wees en die voorkoms daarvan bewaar dit. Hierdie betekenis dryf die spot met die oortuigings van baie godsdienstige denominasies.

Sodra die aanvanklike skok van die haai se teenwoordigheid daal, kan jy betrokke raak by dieper konseptuele lae van die stuk.

Hierdie karkas is ’n ruwe stuk natuur, en tog is daar iets vreemds om ’n haai te sien in hierdie hoogs onnatuurlike konteks. Die blou vloeistof emuleer die haai se natuurlike habitat – wat vir ’n opwindende saamgestelde posisie in die omgewing van ’n kunsmuseum maak. Die haai word nie omring deur golwende visskole nie, maar eerder deur museummense luidrugtig daar rondspeel met audiogidse in die hand. Dit laat jou sintuie op aandag kom, en jy begin wonder: Is dit stil by die onderkant van die see? Binne die tenk? Aan die ander kant van die dood?

Die haai is spookagtig en gruwelik. Die gloeiende witterige bleekheid gee dit 'n eteriese teenwoordigheid in die donker formaldehyd, en tog is dit in 'n sigbare toestand van verval. Die haaitenk funksioneer as beide die kis en die artistieke voetstuk. Die kunswerk herinner jou altyd aan twee eenvoudige feite: 'Hierdie ding is dood. En toe dit lewendig was, kon dit jou vermoor het.'

Aanvaar enige ander logiese interpretasie met motivering.

Leerder kan slegs 'n maksimum van twee punte uit 'n antwoord op elke kolpunt toegeken word.

(4)

5.2 Ook met verwysing na bogenoemde stelling, ontleed en bespreek FIGUUR 5b in opstelformaat (minstens $\frac{3}{4}$ bladsy). Oorweeg die volgende:

- Toepassing van kunselemente en -beginsels
- Mediums relevant tot die konsep
- Betekenis of boodskap

Vir die liefde van God (For the Love of God) is 'n beeldhouwerk van die kunstenaar Damien Hirst wat in 2007 vervaardig is. Dit bestaan uit 'n platinumgooi van 'n 18de-eeuse menslike skedel wat versier is met 8,601 suiwer diamante, insluitende 'n pêrelvormige pienk diamant wat op die voorkop staan, wat bekend staan as Die Skedelstêr diamant (Skull Star Diamond). Die beeldhouwerk neem basies die vorm en ruimtes (positief en negatief), vorms van die oorspronklike skedel, behalwe vir die tande wat werklik is; natuurlike gemaak. Die omhulsel van die skedel met die diamante het nie net die tekstuur van gladde tot ruwe getransformeer nie, maar het ook die voorkoms van skrikwit tot blink ornamentele voorkoms omskep.

Die skedel se tande is oorspronklik, en is deur Hirst in Londen aangekoop. Die feit dat die oorspronklike waaruit die gietstuk gemaak is, was 'n natuurlike en die diamante wat versier is, was ook gereed gemaak. Die saak word beskou as wat kuns beskou word as nie kuns nie. As kunsvorm, vind voorwerpe die uitwerking van die kunstenaar – ten minste 'n idee daaroor, dit wil sê die kunstenaar se benaming van die voorwerp as kuns – wat amper altyd met 'n titel versterk word. Daar is gewoonlik 'n mate van verandering van die voorwerp wat gevind word, hoewel dit nie altyd in die mate dat dit nie herken kan word nie, soos in die geval van gereedgemaakte produkte. In hierdie geval is daar waarneembare verandering wat ten spyte van die feit dat die titel net geskep was en sê min daaroor sê, bly die werk Hirst se kunswerk.

Die kunswerk is 'n *Memento mori*, of herinnering aan die sterftes van die kyker. Die skedel is uit hierdie wêreld, hemelse byna. Dit verklaar oorwinning oor verval. Terselfdertyd verteenwoordig dit die dood as iets oneindig meer meedoënloos. In vergelyking met die traagheid van 'n vanitas-toneel, is die diamantskedel self verheerlik. Wat sierlike, kosbaar en ewigdurend voorkom dra die dood onder dit.

Aanvaar enige ander logiese interpretasie met motivering.

(6)

- 5.3 *Vir hierdie vraag mag jy nie 'n werk gebruik wat in hierdie vraestel verskyn nie. Jy mag egter 'n ander werk gebruik deur een van die kunstenaars wat in hierdie vraestel gebruik word.*

In opstelformaat, van ten minste EEN bladsy, herroep, bespreek en vergelyk ten minste TWEE werke in multimedia wat jy bestudeer het, en motiveer elk van die volgende:

- *Noem die werk(e) sowel as die kunstenaar*
- *Media*
- *Boodskappe en/of betekenis*
- *Beïnvloed deur watter styl van kuns*
- *Aanbieding*

(10)
[20]

VRAAG 6: DEMOKRATIESE IDENTITEIT IN SUID-AFRIKA NA 1994

In FIGUUR 6a en 6b hanteer Thembinkosi Goniwe en Churchhill Madika krities die kwessie van identiteit as 'n sosiale konstruksie onderskeidelik. Terwyl Goniwe handel oor hedendaagse “onuitgesproke rassekonstrukte” wat vandag sigbaar is, bevraagteken Madika opgelegde Amakhosa-tradisies wat inbreuk maak op 'n persoon se vryhede.

- 6.1 *Met die bogenoemde in gedagte, skryf 'n opstel van ongeveer $\frac{3}{4}$ van 'n bladsy waarin jy bespreek hoe elke kunstenaar sy probleem in die visuele bronne hanteer.*

Verwys na die volgende:

- *Mediums wat gebruik word*
- *Styl en tegniek*
- *Die kommentaar wat hierdie kunstenaars maak*
- *Watter een maak die sterkste impak, met redes vir jou keuse*

FIGUUR 6a handel oor die ‘onuitgesproke rassekonstrukte’ wat sigbaar en implisiet is in ons ‘post-koloniale en post-apartheid era’. Die Band-Aid-stroke is die misleidende term van die sogenaamde ‘vlees’-kleur. Die pienk gomverbande wys daarop dat die samelewing nog witgeoriënteerd is en dat dit onmoontlik is om 'n bruin verband te koop. Die werke maak 'n duidelike verklaring van die diep wonde wat na apartheid oorgebly het. Goniwe het gesê: “Ons moet wit bevoorregting breek en 'n tweerigting-dialoog oopmaak.” Uit die werk leer ons dat dit nie vir die rassekonstrukte (gesimboliseer deur die pienk verband) is wat 'n verdeling tussen die twee rasse skep nie, dat die tweerigting-dialoog baie moontlik is. As ‘wit’ Payne is hy in swart geklee en teen 'n donker agtergrond geplaas en 'swart' Goniwe is wit geklee en teen 'n wit agtergrond geplaas. Albei deel baie van mekaar.

Churchill Madikida is 'n konseptuele kunstenaar wat van 'n reeks hedendaagse media soos video, fotografie en installasies gebruik maak. FIGUUR 6b is stilfoto's van sy video-werk met die titel *Struggles of the heart*. Die video-werk begin met klank en 'n kliek van die tong wat van die Xhosa taal praat. Die stilfoto's toon 'n wit bedekte gesig van 'n geïnisieerde (Madikida) wie se gekreukelde gesig lyk asof pap in sy mond gedwing was. Die stilfoto's praat ook van hom wat verstik en dit uitdwing. Sy oë word styf gesluit in konsentrasie en die mond is in pyn gekreukel.

Die verbruik en uitbraking van pap is 'n metafoor vir die inisiasie en besnydenis van jong mans in die isiXhosa-tradisie. Madikida se gesig is wit geverf wat verwys na die geestelike ryk van suiwerheid. Die video wys hoe die tradisie van inisiasie ingedwing is in hom is en hoe hy dit verwerp. Daarom bevraagteken hy sy identiteit as 'n isiXhosa-man.

Leerders kies uit die twee kunswerke watter werk hulle dink die sterkste impak het en gee redes vir hul keuse.

(8)

- 6.2 *Leerders kies uit die twee kunswerke watter werk hulle dink die sterkste impak gee en redes vir hul keuse gee. Kandidaat kies TWEE werk wat by 'n formele of informele skool gedoen word en bespreek dit. HULLE MOET NIE DIESELFDE WERK SOOS OP DIE VRAESTEL KIES NIE.*

Leerders moet aandag gee aan kunselemente, komposisionele reëlins wat moderniteit toon of nie, en hoe boodskappe uit die beelde geïnterpreteer kan word.

(12)

[20]

VRAAG 7: GESLAGSKWESSIES

FIGUUR 7a is 'n selfportret deur die kunstenaar Frida Kahlo. Die Mexikaanse kunstenaar se persoonlike lewe en geskiedenis word direk in haar kuns uitgebeeld. Haar werk het hartverskeurend van haar eie fisiese en geestelike lyding getuig. Nandipha Mntambo se werk '*Emabutfo*', aan die ander kant, handel oor die verteenwoordiging en persepsie van die vroulike liggaam.

- 7.1 *Met verwysing na die stelling hierbo en FIGURE 7a en 7b, moet leerders die moontlike betekenis van hierdie twee werke en hoe hul werk betrekking het op geslagskwessies en geslagsidentiteit bespreek. Verwys na die volgende:*

- *Gebruik van titel*
- *Onderwerp*
- *Samestelling*
- *Styl en benadering*

Beide titels beeld geslagsverwante onderwerpe direk uit.

FIGUUR 7a:

Frida se werk getuig van haar eie fisieke en geestelike lyding nadat hulle in 'n padongeluk was toe die bus waarmee sy op reis was, met 'n trem gebots het. In hierdie skildery, *The Broken Column*, spreek Frida haar angs en lyding op die mees eenvoudige en verskriklike manier uit; sy maak haar torso oop om 'n gebreekte kolom te vertoon wat haar beseerde ruggraat simboliseer, van die skeuring lyk soos 'n aardbewingskeur. Die naels sit in haar gesig en hele lyf. Op die agtergrond is die aarde met donker klowe. Aan die begin het sy haar naak geverf, maar later haar onderkant bedek met iets wat soos 'n hospitaallaken lyk. 'n Gebreekte kolom word in die plek van haar ruggraat geplaas, waarvandaan die titel *Die Gebreekte Kolom* (*The Broken Column*) ontleen is..

Die kolom blyk op die rand van ineenstorting in puin te wees. Gepenetreer van lende tot ken, lyk die kolom fallies, en die seksuele konnotasie is al hoe meer voor die handliggend vanweë die skoonheid van Frida se borste en bolyf. Haar gebroke lyf word deur 'n staalkorset ondersteun. Dit is een van haar mees direkte uitbeeldings van haar lyding – sy huil wit trane, 'n uitdrukking van pyn en lyding. Nieteenstaande die uitbeelding van fisiese lyding, behou sy haar vroulikheid in haar lang los hare en blootgestelde borste wat wys dat sy nog 'n sensuele vrou is. Dikwels in haar werk is die portret gesentraliseer om die kyker te konfronteer. Sy plaas haarself teen 'n agtergrond van 'n leë landskap, wat simbolies van haar lewe en verlange vir 'n kind kan wees.

Haar werk is 'n mengsel van naiwiteit, naturalisme en surrealisme met 'n sterk Mexikaanse volksinvloed. Oor die algemeen word haar gesig en figuur natuurlik geverf, maar die naels op haar lyf en die gesplete torso openbaar die gebreekte en die onvrugbare agtergrond wat die werk 'n aura van surrealisme gee.

FIGUUR 7b: Die titel van die werk *Emabutfo* beteken krygers van die Swazi-regimente by die koninklike woning van die koning. In die titel word verwys na die koeihuidvorme van haar lyf wat vertoon word in geledere soos regimente wat oorlog toe marsjeer. Die huid van sterte wat van die kante hang in die plek van die arms, verwys na die tradisionele harige bande wat deur beide Zoeloe- en Swazi-stryders gedra word. Maar die huide is nie van mans nie, maar van vroue wat harig is. Die versteekte vorms word leë swewende houers, dadelik pragtig en afstotend. Hierdie harige vroulike vorms verdedig ons idee van vroulike skoonheid. Hul naakte vorm herleef naaktheid van die vroulike vorm wat verleidelik en aantreklik is, maar die feit dat dit harig is, word afstootlik. Die harige vel wat in vorm gegooi word, word gebruik om vooroordele oor die verteenwoordiging van die vroulike liggaam uit te daag en om persepsies van besienswaardighede en afwykings te ontwig. Alhoewel die fokus op die menslike vroulike liggaam en identiteit in beeldhoukuns is, kritiseer dit die politiek en estetika van vroulikheid en skoonheid en dui op die maniere waarop (swart) vroue hul liggame herinterpreteer en sigbaarheid beweer.

Nandipha het 'n kenmerkende estetiese ontwikkeling ontwikkel deur haar gebruik van koeihuid wat sy op 'n kastrol van haar lyf giet en vorm. Sy koop die huid wanneer dit so rou as moontlik is om ten volle met die materiaal om te gaan – die ruik, sy teksture wat afwyking veroorsaak, maar ook 'n bewustheid van die fisiese aard daarvan veroorsaak. Sy maak gipsvorms van haar eie lyf en omhul hulle met die nog buigbare koeihuid wat sy deeglik skoongemaak en drooggemaak het. Die huidvorme word leë swewende houers, dadelik pragtig en afstotend.

(8)

- 7.2 *Skryf 'n opstel van minstens 1½ bladsye, en bespreek die werk van enige TWEE kunstenaars wat jy bestudeer het, wat geslagsidentiteit bevraagteken. Verwys na spesifieke kunswerke in jou antwoord, wat nie in hierdie vraestel voorkom nie.*

Die volgende moet in hulle bespreking ingesluit word:

- *Naam van kunstenaars en titels van die werk*
- *Invloede*
- *Visuele wat 'n bevraagtekening van geslagsidentiteit verband hou*
- *Gebruik van materiaal en styl*
- *Inhoud en betekenis*

Puntetoekennings vir elk van die twee werke vanaf 6 + 6.

(12)

[20]

VRAAG 8: ARGITEKTUUR IN SUID-AFRIKA

“Afrika is onder konstruksie en plaaslike talent het vorentoe gegaan om die landskap te vorm. Daar is baie goeie inheemse kennis op die vasteland.”, sê Iain Low, professor van argitektuur aan die Universiteit van Kaapstad.

- 8.1 *Met inagneming van bogenoemde, bestudeer FIGUUR 8a en 8b en beskou die toepaslikheid daarvan in sy eie tyd as 'n voorbeeld van innoverende argitektuur. Skryf 'n opstel van EEN bladsy waarin jy die innoverende prestasies evalueer. Jy mag gedagtes oor die volgende insluit:*

- *Beginnels van ontwerp toegepas*
- *Invloede en kreatiewe denke*
- *Eie eienskappe*
- *Doelwitte en effektiewe funksionaliteit*

Die gebou staan soos 'n beeldhouwerk en gee 'n spesiale identiteit aan die terrein. Die grondvloer bied 106 vierkante meter galeryruimte. 'n Metaal-reddingtoestel wat apart is van die gebou, lei van die boonste verdieping af. Dit maak dit moontlik dat die rankplante in sy lengte opgroei, wat die gebou esteties verbind met die natuur, sowel as die verskaffing van suurstof.

Daar is 'n aangrensende dek wat uitsig oor Jan Smutslaan en die omliggende welige woonbuurte bied. Die vyfhonderd-lange aluminiumlatte wat die spiraal vorm, is veertien meter hoog en sluit die drierdieping-gebou heeltemal in.

Die gebou het 'n dramatiese spiraalvorm en saam met die beligting in die nag is dit ontwerp om verbygangers te lok.

Verdere eko-vriendelike faktore is die elektrisiteit wat deur middel van voltaïse panele vervaardig word. Sonverwarming word gebruik om die water te verhit. Reënwater word opgevang en gebruik vir alles behalwe om te drink.

(8)

- 8.2 *Ontleed TWEE gedenkstrukture deur 'n Suid-Afrikaanse argitek (s) in 'n opstel van ongeveer 1½ bladsye. Bespreek die vorms, materiale en ontwerp wat hulle in 'n kategorie van uitstaande impak plaas.*

Die volgende aspekte kan dalk relevant wees:

- *Name van argitekte / maatskappye en geboue*
- *Spesiale eienskappe*
- *Besondere materiaal, tegnologie en ontwerp*
- *Ekologiese oorwegings*
- *Omgewingskwessies*
- *Funksionaliteit*

(12)

[20]**TOTAAL: 100**